

Äänestysaktiivisuus tutkimuskohteena¹

HANNA WASS

Äänestysaktiivisuus on tutkimuskohteena erittäin haastava. Voidaan toki kysyä, kuinka niin. Eikö äänestäminen ole ehdottomasti eniten tarkasteltu poliittisen osallistumisen muoto ja siinä mielessä lähes loppuun kartoitettu aihe? On myös mahdollista esittää, että vaaliosallistuminen on pitkälti menettänyt aiemman merkityksensä pääasiallisena osallistumiskeinona ulkoparlamentaaristen ja yksilöllisempien osallistumistapojen yleistymisen myötä. Lisäksi edelleen käydään keskustelua siitä, onko osallistumisen asteella vaikutusta vaalien lopputulokseen (yhteenvetona ks. Lutz & Marsh 2007).

Toisaalta edellä esitetyt seikat myös perustelevat kukin osaltaan äänestysaktiivisuuden tutkimista. Ensinnäkin pitää toki paikkansa, että vaaliosallistumista koskevia tutkimuksia on tehty äärimmäisen runsaasti. Tämä ei sinänsä ole yllättävää ottaen huomioon, että äänestämistä pidettiin pitkään keskeisimpänä poliittisen osallistumisen muotona ja edustuksellisen demokratian ytimenä. Lisäksi, kuten esimerkiksi Arendt Lijphart (1997) on huomauttanut, äänestysaktiivisuus on kiinnostanut tutkijoita siinä ilmenevien vinoutumien vuoksi: osallistuminen ei ole jakautunut tasaisesti eri väestöryhmien kesken vaan systemaattisesti vinoutunut korkeammin koulutettujen ja varakkaampien hyväksi. Vielä nykyisinkin on osittain epäselvää, miksi äänestämisestä mahdollisesti eniten hyötyvät ryhmät, kuten esimerkiksi matalatuloiset ja työttömät, osallistuvat vähiten.

Kuten vastaväittäjäni Henrik Oscarsson huomautti esitarkastuslausunnossaan, tutkimusten runsaudesta huolimatta vaalitutkijat ovat kyenneet sulkemaan pois vain hyvin rajallisen määrän äänestysaktiivisuuteen mahdollisesti vaikuttavia tekijöitä. Näin ollen voidaan edelleen mainita kirjaimellisesti satoja riippumattomia muuttujia, joilla on osoitettu olevan yhteys äänestämiseen. Makrotasolla äänestysaktiivisuus vaihtelee institutionaalisen kontekstin, puoluejärjestelmän ja sosioekonomisen ympäristön mukaan. Institutionaalinen konteksti pitää sisällään vaalijärjestelmän, äänestyspakon, samanaikaisten vaalien järjestämisen ja äänestäjien rekisteröintiä koskevat säädökset. Puoluejärjestelmä vaikuttaa vaaliosallistumiseen voimakkaimmin puolueiden ja eri uskonnollisten, ammatillisten ja muiden sosiaalisten ryhmien välisten linkkien kautta. Myös vaalien kilpailullisuuden aste – jota mitataan yleensä eniten ja toiseksi eniten ääniä saaneen puolueen kannatuksen prosentuaalisella erolla – puolueiden kampanjointikulut sekä puoluekentän fragmentaatio – eli puolueiden lukumäärä – ovat yhteydessä äänestysosallistumisen tasoon. Sosioekonomiseen ympäristöön lukeutuvista äänestysaktiivisuuteen vaikuttavista muuttujista puolestaan on tarkasteltu väestön tiheyttä, kokoa sekä sen keskittymistä, stabiliteettia ja homogeenisuutta. Lisäksi on tutkittu aiempaa äänestysaktiivisuutta, BKT:ta ja sen kasvua, keskimääräistä elinikää sekä lukutaidon astetta. Mikrotasolla voidaan mainita ikä, sukupolvi, sukupuoli, etninen tausta, siviilisäätty, koulutus, yhteiskuntaluokka, toimiala, tulot, omistaminen (asumismuoto), muuttotiheys, järjestöjäsenyys sekä ammattiyhdistyksen jäsenyys vaaliosallistumiseen yhteydessä

¹ Teksti perustuu 17. kesäkuuta 2008 Helsingin yliopistossa tarkastetun artikkeliväitöskirjan *'Generations and turnout. The generational effect in electoral participation in Finland'* lectio praecursoriaan.

olevista sosiodemografisista ja -ekonomisista muuttujista. Sosiodemografisten ja sosioekonomisten muuttujien rinnalla aktiivisuuteen vaikuttaa myös sosiopsykologiset tekijät, kuten uskonnollisuus, puoluesamastuminen, kiinnostus politiikasta sekä subjektiivinen kansalaispätevyys. Kuten yllämainittu lista siis osoittaa, on äänestysaktiivisuudessa vielä paljon tutkittavaa. Riippumattomien muuttujien runsaus myös korostaa havaintoa siitä, että äänestäminen ei ole yksittäinen teko vaan tiukasti sidoksissa yksilön koko elämänpäiiriin.

Lisäksi voidaan todeta, että tutkijat eivät ole toistaiseksi kyenneet ratkaisemaan äänestysaktiivisuuden laskuun liittyvää problematiikkaa. Nuorten ikäluokkien edeltäjiään korkeampi koulutustaso on suhteessa vaaliosallistumiseen muodostanut ”osallistumisen arvoitukseksi” (*the puzzle of participation*) nimitetyn ilmiön: miksi aggregaattitason äänestysaktiivisuus on laskenut koulutustason huomattavasta noususta huolimatta (Abramson & Aldrich 1982, viitattu Brody 1978)? Toisaalta on myös esitetty, että koulutustason kohoaminen on lähinnä vain loiventanut vaaliosallistumisen laskevaa trendiä (Shaffer 1981). Suomessa äänestysaktiivisuus on vuoden 2003 eduskuntavaaleja lukuun ottamatta laskenut yhtäjaksoisesti vuoden 1987 vaaleista lähtien. Viimeisimmissä vaaleissa äänestysaktiivisuus jäi alle 70 prosentin ja osallistuminen on ollut sitäkin matalampaa kunnallis- ja eurovaaleissa. Aktiivisuustason jyrkkä pudotus on saanut myös osakseen runsaasti huomiota. Tilastokeskus ja Suomen Akatemia ovat rahoittaneet kansainvälisessäkin mittaluokassa ainutlaatuisen tutkimuksen vuosien 1987 ja 1999 eduskuntavaalien osallistumisesta. Molemmat tutkimukset perustuivat vaaliluettelosta kerättyihin rekisteriaineistoihin, jotka yhdistettiin Tilastokeskuksen tuottamiin työssäkäyntitilastoihin. Mukana aineistoissa oli käytännössä katsoen kaikki Suomessa asuvat äänioikeutetut Ahvenmaa pois lukien. Emeritusprofessori Tuomo Martikainen toimi tutkijana molemmissa tutkimuksissa ja itselläni oli tilaisuus olla mukana niistä jälkimmäisessä (ks. Martikainen & Yrjönen 1991; Martikainen & Wass 2002).

Usein esitetään, että kansalaisten parantuneiden taitojen ja resurssien myötä on pelkästään luonnollista, että poliittiselle aktiivisuudelle etsitään areenoita edustuksellisen osallistumisen ulkopuolelta. Kuten Martin Wattenberg (2000) huomauttaa, reaktion luokkapohjaisen politiikan heikentymiselle ja sosiaalisten jakolinjojen hämärtymiselle puo-

leet ovat omaksuneet kaikille suunnattuja (*catch-all*) vetoimuksia, mikä on nakertanut äänestämisen merkitystä. Lisäksi Euroopan integraatio ja yleinen globalisaatiokehitys ovat osaltaan vähentäneet kansallisten parlamenttien merkitystä. Voidaan myös edelleen väittää, että vähäinen äänestysaktiivisuus etenkin nuorten ikäluokkien keskuudessa ei ole siinä mielessä ongelmallista, että he ovat poliittisesti aktiivisia muilla tavoin. Valitettavasti tämä ei kuitenkaan pidä täysin paikkaansa. Kanadan vuoden 2000 vaalitutkimuksen mukaan ulkoparlamentaarinen osallistuminen on positiivisesti yhteydessä perinteisempiin osallistumismuotoihin, kuten puolue- tai intressiorganisaation jäsenyyteen ja äänestämiseen, ja päinvastoin (Gidengil ym. 2003). Myös omassa väitöstutkimuksessani esiintyy vastaava havainto.

Viimeiseksi on syytä mainita vielä yksi kiehtova, mutta paljon vähemmälle huomiolle jäänyt ulottuvuus äänestysaktiivisuudessa. Kyseessä on äänestämiseen liittyvä sukupolviefekti, joka on myös väitöskirjani aihe. Viimeaikaiset Yhdysvalloissa ja Kanadassa tehdyt tutkimukset (esim. Blais ym. 2004; Lyons ja Alexander 2000) kuitenkin osoittavat, että iän myötä lisääntyvään aktiivisuuteen viittaavan elämäntaustatekijän rinnalla on havaittavissa myös sukupolviefekti. Sukupolviefekti merkitsee, että nuorempien ikäluokkien matala äänestysaktiivisuus ei ole tiettyyn elämänvaiheeseen kohdistuva ilmiö vaan pysyvä käyttäytymismalli, joka liittyy koko ikäluokalle yhteiseen demobilisoivaan sosiaalistumisprosessiin ja yhteiskunnalliseen kokemuspohjaan.

Väitöstutkimukseni mukaan sukupolviefekti pätee myös Suomeen. Vuosien 1975–2003 eduskuntavaalit kattavalla pitkittäisaineistolla toteutettu analyysi osoittaa, että ajanjaksolla on havaittavissa niin elämäntaustatekijä- kuin sukupolvi- kuin periodiefektikin, mistä jälkimmäisellä tarkoitetaan tietyille aikakaudelle ominaista, kaikkia ikäryhmiä koskevaa kehitystä. Sukupolvenvaihdos on myös yksi äänestysaktiivisuuden laskun taustatekijöistä.

Toiseksi tutkimuksessa selvitetään sukupolvi-efektin taustatekijöitä. Vuoden 2003 eduskuntavaalitutkimukseen perustuvan tarkastelun mukaan politiikalla on ollut pienin rooli 1970- ja 1980-luvuilla syntyneen nuorimman sukupolven lapsuuden ja nuoruuden kasvuympäristössä. Nuorimpaan sukupolveen kuuluvista 44 prosenttia ei myöskään tiedä, mitä puoluetta hänen vanhempansa äänestivät vastaajan nuoruudessa. Nuorin sukupolvi on kui-

tenkin saanut vanhemmiltaan eniten ohjeita äänestämisen tärkeydestä ja sen suhtautuminen äänestämiseen on muuttunut elämän aikana eniten myönteisempään suuntaan. Monimuuttaja-analyysi osoittaaakin, että äänestämiseen liittyvät sukupuolierot olisivat itse asiassa suurempia kuin huomioitaessa ainoastaan sukupuolen ja sosioekonomisten tekijöiden vaikutus. Tulosten perusteella voidaan siis todeta, että tässä tutkimuksessa operationalisodulla tavalla poliittinen sosialisatio ei ole juurikaan yhteydessä nuorimman sukupolven matalaan äänestysaktiivisuuteen.

Väitöskirjani neljännessä artikkelissa tarkastellaan muita sukupolviefektiin mahdollisesti liittyviä tekijöitä. Aineisto on niin ikään peräisin vuoden 2003 eduskuntavaalitutkimuksesta ja onkin syytä painottaa, että pitkittäisaineiston puuttuessa tuloksiin on syytä suhtautua varauksella. Analyysin perusteella äänestämiseen liittyvän velvollisuudentunteen heikkeneminen nuorempien sukupolvien kohdalla vaikuttaisi olevan erittäin tärkeä sukupolvittaisten aktiivisuuserojen taustatekijä. Myös erot poliittikkaa kohtaan tunnetussa kiinnostuksessa, poliittisessa tietotasossa ja ulkoparlamentarisessa osallistumisessa ovat yhteydessä nuorimman ja toiseksi nuorimman sukupolven eroihin vaaliosallistumisessa.

Sukupolviefektin havaitseminen viittaa tiettyjen ikäryhmien matalan äänestysaktiivisuuden olevan oletettua pysyvämpi ilmiö. Tämä havainto on myös väitöskirjani keskeisin anti vaaliosallistumisen tutkimukselle. Osallistumisen vähäisyyteen liittyvät taustatekijät ovat paljon syvempään juurtuneita kuin pelkästään ikään tai elämänvaiheeseen liittyvät seikat, kuten kokemuksen puute tai tunne siitä, että vaaleilla on omalle elämälle vain vähäinen merkitys. Pysyvyyttä vain korostaa se, että äänestämiseen liittyvän velvollisuudentunteen muodostuminen aikuisiällä on hyvin haastavaa, mikäli se ei ole kehittynyt lapsuudessa.

Voidaan tietysti kysyä, onko äänestämiseen liittyvällä sukupolviefektillä kuitenkaan todellisuudessa merkitystä? Väitän että on, useammasta syystä. Ensinnäkin äänestämällä on monia hyviä sivuvaikutuksia. Kuten jo edellä todettiin, eri osallistumuodot ovat positiivisesti yhteydessä toisiinsa. Yhtäältä äänestäminen lisää myös muunlaista poliittista osallistumista ja toisaalta on olemassa suuri määrä tutkimuksia, jotka osoittavat osallistumisen kirkoissa, työpaikalla ja vapaaehtoisjärjestöissä lisäävän vuorostaan poliittista osal-

listumista (viitteistä ks. Lijphart 1997, 10). Korostaen äänestämiseen liittyvää ekspressiivistä ulottuvuutta voidaan äänestämisen todeta lisäksi olevan jo itsessään tärkeää edustuksellisessa poliittisessa järjestelmässä.

Toisekseen ainakin jossain määrin pysyvä matalan osallistumisen taso nuorten sukupolvien kohdalla merkitsee sitä, että äänestämiseen liittyvät systemaattiset vinoumat tulevat vain vahvistamaan tulevaisuudessa. Kuten edellä mainittiin, lukematomat tutkimukset ovat osoittaneet äänestämisen olevan voimakkaasti sidoksissa yksilön sosioekonomiseen asemaan hyvin suoraviivaisella tavalla: mitä korkeampi on yksilön koulutus- ja tulo- ja varallisuustaso, sitä aktiivisemmin hän äänestää. Sosioekonomisen aseman ja äänestysaktiivisuuden välinen suhde vain voimistuu yleisen äänestysaktiivisuuden tason laskiessa.

Suurin tiettyjen ryhmien vähäisestä äänestysaktiivisuudesta muodostuva ongelma liittyy kuitenkin sen vaikutuksiin poliittisen agendan muotoutumiselle (Teixeira 1992). Mikäli äänestysaktiivisuus on vähäistä nuorempien sukupolvien keskuudessa, heidän intressinsä ja tarpeensa tulevat heikommin huomioituiksi ja puolueet suuntaavat kampanjansa helpoiten vanhemmille sukupolville, joiden osallistumistaso on huomattavasti korkeampi. Nuorten taipumus joko äänestää itseään vanhempaa ehdokasta (ks. Paloheimo toim. 2005) tai jättää kokonaan äänestämättä, on johtanut huomattavaan ali-edustukseen: istuvan eduskunnan keski-ikä on 47,9 vuotta ja alle 30-vuotiaiden kansanedustajien osuus on alle kolme prosenttia (Tilastokeskus 2007). Kyseinen aliedustus on erityisen merkityksellistä verrattaessa sitä Plutzerin (2002) ja Franklinin (2004) toteamukseen äänestämiseen liittyvästä tavanmuodostuksesta. Franklinin logiikkaa mukaillen on mahdollista nimittäin esittää, että mikäli nuoret kokevat ensimmäisten vaaliensa aikana jäävänsä vähäiselle huomiolle vaalien agendalla, epämiellyttävillä äänestyskokemuksilla on sosiaalistumisen kautta pysyvä vaikutus myös myöhäisempään osallistumiseen.

Yhteenvedona voidaan todeta, että sekä äänestämisen kokeminen velvollisuutena että kollektiivisen toiminnan merkityksen mieltäminen ovat molemmat kytköksissä poliittiseen sosialisatioon, jolla on laajasti ymmärrettyä tärkeä merkitys paitsi yleensä vaaliosallistumisen, myös erityisesti siihen liittyvän sukupolviefektin tutkimuksessa.

LÄHTEET

- Abramson, Paul R. & Aldrich, John H. 1982. The decline of electoral participation in America. *American Political Science Review* 76(3), 502–521.
- Blais, André, Gidengil, Elisabeth, Neviite, Neil & Nadeau, Richard. 2004. Where does turnout decline come from? *European Journal of Political Research* 43(2), 221–236.
- Franklin, Mark N. 2004. *Voter turnout and the dynamics of electoral competition in established democracies since 1945*. New York: Cambridge University Press.
- Gidengil, Elisabeth, Blais, André, Neviite, Neil & Nadeau, Richard. 2003. Turned off or tuned out? Youth participation in politics. *Electoral Insight* 5(2), 9–14.
- Lijphart, Arend. 1997. Unequal participation: democracy's unresolved dilemma. *American Political Science Review* 91(1), 1–14.
- Lutz, Georg & Marsh, Michael. 2007. Introduction: consequences of low turnout. *Electoral Studies* 26(3), 539–547.
- Lyons, William & Alexander, Robert. 2000. A tale of two electorates: generational replacement and the decline of voting in presidential elections. *Journal of Politics* 62(4), 1014–1034.
- Martikainen, Tuomo & Wass, Hanna. 2002. *Äänettömät yhtiömiehet. Osallistuminen vuosien 1987 ja 1999 eduskuntavaaleihin*. Vaalit 2002:1. Helsinki: Tilastokeskus.
- Martikainen, Tuomo & Yrjönen, Risto. 1991. *Vaalit, puolueet ja yhteiskunnan muutos*. Tutkimuksia 178. Helsinki: Tilastokeskus.
- Paloheimo, Heikki. toim. 2005. *Vaalit ja demokratia Suomessa*. Helsinki: WSOY.
- Plutzer, Eric. 2002. Becoming a habitual voter: inertia, resources, and growth in young adulthood. *American Political Science Review* 96(1), 41–56.
- Shaffer, Stephen D. 1981. A multivariate explanation of decreasing turnout in presidential elections, 1960–1976. *American Journal of Political Science* 25(1), 68–95.
- Teixeira, Ruy A. 1992. *The disappearing American voter*. Washington, D.C: The Brookings Institution.
- Tilastokeskus. 2007. *Eduskuntavaalit 2007, ehdokkaiden ja valittujen taustat*. http://www.stat.fi/til/evaa/2007/evaa_2007_2007-03-19_kat_001.html, 13.8.2008.
- Wattenberg, Martin P. 2000. The decline of party mobilization. Teoksessa Russell J. Dalton & Martin P. Wattenberg (eds.), *Parties without partisans: political change in advanced industrial democracies*. Oxford: Oxford University Press.